

Бедебаев Т.А.*

заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы,
М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНЫҢ САЯСИ САНАСЫНЫҢ ДАМУ ЖОЛЫНДАҒЫ «АЛАШ» ҚОЗҒАЛЫСЫ

*Автор-корреспондент: alemti@mail.ru

Түйін: 19-ғасырдың соңы - 20-ғасырдың басында Қазақстанда Алаш қайраткерлері - ерік-жігері мен мінезінің ғажайып күшін көрсете отырып, әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің басы-қасында болған тұлғалар пайда болды. Қазақтың көрнекті Алаш қайраткерлерінің өмірге келуі XIX ғасырдың соңы - XX ғасырдың басындағы объективті жағдайларға байланысты болды. Ресей империясы қызба болды, революциялар бірінен соң бірі анархиялық жағдайды тудырды және мұндай жағдайларда ерік-жігер мен мінездің керемет күшін көрсете отырып, әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің басшысы болатын адамдар пайда болуы керек еді. Ресей империясының барлық аумағында ұлт көсемдері бастаған ұлт-азаттық қозғалыстар күшейді. Ресей империясының қирандыларында құрылған алғашқы мемлекет - Украина Халық Республикасы, одан кейін Башқұртстан Демократиялық Республикасы. Олар тәуелсіз Грузия, Әзірбайжан және т.б.

Кілтсөздер: Алаш, қазақ зиялылары, ұлттық сана, революция, Қарқаралы петициясы, «Қазақ» газеті, «Айқап» журналы, мемлекеттік дума, Бүкілқазақ съезі, автономия.

Кіріспе. Үстіміздегі жыл «Алаш» партиясының мерейтойы баршамызға маңызды атаулы күн. «Алаш» партияның тарихы аяғына дейін меңгерілмеген құнды оқиғалардың әрі-қарай өңдеу жұмыстары жалғасын таппақ. XIX-XX ғасырларда Қазақстанда ұлттық зиялы қауым либералдық-демократиялық тобының, сұлтандардың текті әулеттерінен кіргенін айта аламыз. Бұлардың елеулі бөлігі Ресей империясының ірі шаһарларында тәлім алғанын, басқару орталықтарында еңбек еткенін атап өтуіміз қажет. Бұлар, «Қазақ» газетінің бас редакторы А.Байтұрсынов, «Алаш» партиясының жетекшісі Ә.Н.Бөкейханов болған. Исламдық топ, мұсылман зиялыларынан тұрды. Қорытынды топқа кедейлер мен шарулар кірген болатын. Д.Галик өзінің еңбектерінде батыс жолындағы атаулы «Батысшылдар» тобына, сондай-ақ діни зиялы қауымға назарын аударған болатын. Ол 1917 жылғы төңкеріс кезіндегі басқа топқа қарағанда халықтың бүкіл тіршілігін бағдарлама аясында қарастырған, тарихи құндылықтың бірі, «Алаш» партиясы ұсынғанын атап өткен. Сонымен қатар 1920 жылдардың басында «Алаш» партиясы жалпы еліміздің тарихында сәйкес келмейтін түрде көрсетілген, дегенмен әділ талдау жасауға болатын. Осылайша, «Алаш» партиясының мүшесі А.Байтұрсынов партияның ең негізгі мақсаты ретінде қазан оқиғасынан кейін Ресейде болған тәртіпсіздіктер шаралары кезеңінде қазақтарды біріктіре отырып жұмылдыру мақсатында қалыптасқандығын ерекше назар аударған және де 1920 жылдары Ә.Байділдин, Ә.Кенжин секілді жазушылар «Алаштың» орны, қазақ үшін тарихи маңызы зор болғанын ұмытуға болмайтынын жауап ретінде сыншыларға қайтарған болатын [1; 2]. Сонда да 1930 жылдары партия мүшелері күрделі репрессияның алдында аяусыз жазаланғандығын білеміз.

1980 жылдардың аяғына дейін ресми кеңестік тарихи әдебиетте Алаш қозғалысы тек қана қанаушы таптардың мүддесін білдіретін «контрреволюциялық буржуазиялық-ұлтшыл ұйым» ретінде қарастырылды.

XIX-XX ғасырлар тоғысында отаршыл Қазақстан өзінің интеллектуалдық дамуының сапалық жаңа кезеңіне аяқ басты. Дәстүрлі қазақ қоғамының байырғы халықтың соңғы тірегі - ауыл мен экономиканың аграрлық секторын қамтыған нарықтық-капиталистік қатынастардың жағдайлары мен қажеттіліктеріне бейімделуі, мегаполистің саяси-идеологиялық көзқарастарының біркелкі үстемдігі, еуразиялық кеңестік халықтарының

элеуметтік-мәдени қауымдастығының өсуі жаңа формациядағы қазақ зиялыларының дүниеге келуіне әкелді. Әрине, ұлт зиялылары жанжақты білімді, әлемде болған оқиғалар мен мәселелерге байланысты ақпаратпен қамтылған болатын. Және айта кететін жайт Наурызбай Таласов Бағдатта тәлім алған жоғары білімі бар діни көсем екенін, сондай-ақ Шаймерден Қошеғұлов оның оң қолы болған. Мамандардың аз бөлігі облыстағы орта арнаулы оқу орындарынан берілді. Бірінші дүниежүзілік соғыс қарсаңында медицина, білім және ауыл шаруашылығы салаларындағы 7 оқу орнында 352 адам білім алды[2; 31].

Зерттеу әдістері. Алаш партиясының 105 жылдығына орай қазақ халқының тарихындағы тұңғыш либералдық-демократиялық ұлттық қозғалыс ретінде қазіргі әлемдегі қазақ халқының іргелі мүдделерін ғана емес, жалпы демократиялық құндылықтарды да танытуын ашып көрсету. Зерттеу моделі проблемалық-хронологиялық талдауға құрылған. Зерттеудің ауқымы «Алаштың» заңды өмір сүрген уақытымен шектелген 1917-1920 жж. Бүгінде Алаш қозғалысының 1905-1907 жылдардағы кадеттер партиясының идеясына жанашырлары немесе мүшелері этникалық қазақтардан қалыптаса бастағанын білеміз. Ұйымдастыру қозғалысы 1917 жылы 21-28 шілдеде Орынборда өткен I «Бүкілқырғыз» съезінде қалыптасты. Съездің күн тәртібіне он шақты мәселе енгізілді, оның ішінде бағдарламалық ережелері тұжырымдалды: парламенттік федеративті республика туралы. Кадеттер партиясымен идеологиялық жақындығы үшін де «Алаш» айыпталды. Сонымен бірге, қозғалыстың апологетикасы эмиграциялық әдебиетке тән болды[3; 55].

Сөйтіп, Алаш қозғалысының қызметін объективті түрде зерттеп, бағалау 1991 жылдан кейін мүмкін болды. 1990 жылдардың өзінде-ақ осы мәселеге қазақ тарихшыларының бірнеше еңбектері арналды. Ресейдің жаңа мемлекеттік құрылымының оңтайлы түрі ретінде қазақ өлкелерінен тұратын республиканы құру тұрғысынан өз тағдырын өзі шешуге құқығы бар ұлттар туралы, мұсылман дін басыларының қызметін толық заңдастыру, сот жүйесін құру туралы әдет-ғұрып құқығы (адат), жергілікті халықтың жерге орналастыру туралы және т.б.[4; 276].

Нәтижелері мен оларды талқылау. «Алаш» идеологиясы қазіргі демократиялық федерализм идеологиясының негізінде жатыр және шығыстағы зайырлы көпұлтты мемлекеттерде қолданылуы мүмкін. Егер жарияланған бағдарламаны қарастырсақ бірінші кезекте тең сайлау құқығы, билік орындарда ұлт өкілдерінің тең дәрежеде қызмет атқару құқығы, заң және билік басқаратын құру, Ресей құрамына кіретін республикаларды теңдігі туралы талаптар қамтылған, демократиялық бостандықтарды қамтамасыз ету, шіркеудің мемлекеттерден бөлінуі, тілдердің теңдігі және т.б. [5; 67].

Сайлау бойынша «Алаш» партиясы дауыс нәтижесінде 8 орынға және 40-тан аса депутат мандатқа ие болғанын айта аламыз. Автор Д.Аманжолова өзінің еңбегінде, дегенмен партияны ол кезеңде тең дәрежеге сәйкес қалыптастыруға жағдай жасалмағанын атап өткен болатын. Сонымен 1917 жылы Екінші жалпықазақ құрылтайында Алаш автономиясы жарияланған. Оның «Алаш-Орда» кеңесі орыстар мен басқа ұлттардың өкілдері қызметін атқарған Семей қаласында орналасқан еді. Сонымен бірге Алаштың конституциясын және әскері жөніндегі қаулы осы шара төңірегінде қарастырылған. [6; 79].

Сондай-ақ автономия шекарасына Сібір аумақтардың қазақ ұлты мекендеген елді мекендерді енгізу бойынша жұмыстар жүргізілген. Және де Алаш-Орданың жоспарларына округтері мен этникалық жағынан басым қазақ халқы қоныстанған шекара кеңістігінде аумақтық-ұлттық автономия құру мен түм жерге автономия меншігін жариялау, сонымен бірге ұлттық азшылықтарға аумақтық және мәдени автономияға дейінгі құқықтарға, сондай-ақ биліктегі тең өкілдікке кепілдік берілуіне кірген еді. Алаш-Орда өкілдері федерацияны ұлттық-мемлекеттік құрылымның оңтайлы түрі екендігіне сенді[7; 110].

III. Уәлиханов секілді ғалымдардың күрт саны төмендігінен халықтың маңызды шешімдер шығаруға мүмкіндігі жоқтығынан зиялы қауымның өсуінің үрдісі нығая

алмады. Енді олар мектеп пен медреселерге көңіл бөліп, қолдау көрсетуді тоқтатпай, балаларын зайырлы мектептерге оқуға жіберді. Ағартушылық 19 ғасырдың екінші жартысындағы қазақ қоғамының қоғамдық-саяси ойының жетекші бағытына айналды. Ұлттық интеллигенцияның әлеуметтік резервтерінің кеңеюі де қазақ қоғамының бүкілресейлік процестерге араласу деңгейі мен нәтижесін, даладағы мамандарға деген сұраныстың артқанын көрсетеді[8; 16].

XX ғасыр басындағы кәсіби қазақ зиялылары дегенмен, аймақтың зияткерлік әлеуетінің жалғыз тасымалдаушысы емес. Зерттеліп отырған кезеңдегі ұлттық интеллигенцияны қоғамдық тәжірибе мен интеллектуалдық ықпалдың сипаты, мазмұны мен нәтижесі бойынша екі үлкен топқа бөлуге болады. Бірінші топты дәстүрлі зиялы қауым құрады. Оның шығу тегі мен тууы сонау көне замандардан басталады. Көне түркі жазба ескерткіштерінде бектер, батыр қолбасшылар, ойшылдар, дін қайраткерлері, жастардың дана тәлімгерлері дәріптеледі. Заман мен ұрпақ байланысы кейінгі ғасырларда да үзілген жоқ, ол моңғол шапқыншылығына, Темірлан жорықтарына, жоңғарлармен жүз жылдық соғысқа төтеп берді. Дәстүрлі интеллигенцияның ішкі құрылымы мен саралануы айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған жоқ. Капитализмге эволюциялық өту кезеңінде әлеуметтік және шығармашылық, мәдени-адамгершілік қарым-қатынаста дәстүрлі интеллигенцияның әдеби-музыкалық қанаты белсенді позицияға ие болды. Дала өлкесінің тіршілігі мен болмысының барлық дерлік мәселелері оның дүниеге сәби әкелуінен бастап, патша жарлығын сынауға дейінгі көркем шығармашылығында көрініс тапты[9; 122].

Сол кезеңдегі кеңес үкіметінің жалпы режимі қазақ халқына көп жағынан беймәлім және ақылға қонымсыз болған. Кейінгі жылдары бірнеше әскери шаралардан соң билік басқармасындағыларды одан әрі түсініспеушілікке әкелген болатын. 1920 жылы Алаш-Орда әскерлері таратылып бүкіл басқарма бөлімшелері күшін жойған болатын. Кейінгі жылдары Қазақ Автономиялық Кеңестік Социалистік Республикасы құрылғаннан кейін Алаш мүшелері жаңадан күш-жігер жинап, қайта жұмыстарын бастады. 1920 жылдардың басында бұрынғы алашшылдар өздерінің білімі мен тәжірибесін пайдалана отырып, жас республиканың қалыптасуына үлес қосты[10; 22].

Күй Құрманғазы, Тәттімбет, Сайдалы сары тоқпақ, Ақан, Біржан, Жаяу Мұса жырлары, Сүйінбай, Шернияз, Шортанбай және тағы басқалардың әдеби мұралары күні бүгінге дейін қазақ мәдениетінің баға жетпес байлығы. Олар қазақтың дүниесін түсіндірді, бұл олардың еңбегі мен мақсаты еді. Олар қазақтың дүниесін өзгерту миссиясына арналмаған. Олардың мүдделерінің орбитасына мемлекет саясаты мен идеологиясының нәзік тұстары кірген жоқ.

Дәстүрлі зиялы қауым өкілдері ислам дінінің министрлері - молдалар, қожалар, мешіт басшылары болып қалды. XX ғасыр қарсаңында тек Түркістан қаласы мен Түркістан уезінде 5 мыңға жуық қашырлар мен қожалар, Түркістан өлкесіндегі 4632 мұсылман мектебінде 44,8 мың шәкірт оқыды. Қазақтардың діндарлығы бұрын біркелкі, кейде қарама-қайшы болғандықтан, зиялы қауымның бұл тобының маңызы мен рөлі екіұшты болды. Жалпы, оның ықпалы белгілі бір елді мекеннен, ең жақсысы, бір өңірден аса алмады. Сонымен қатар, отаршыл билік исламға қарсы ұстанымды ұстанды[11; 7].

Өңірдегі діни үдерістердің жай-күйін жақсы білетін либералдық-демократиялық зиялы қауым екі жақты мәселені шешудің ерекше нұсқасын әзірледі. Біріншіден, ол діни интеллигенцияның наразылық көңіл-күйін азаттық күрес мүддесіне пайдалануға ұмтылды. Екіншіден, ол дінді мемлекеттің әрбір азаматының жеке ісі деп санады. Сонымен, «Алаш» партиясы бағдарламасы жобасының «Дін істері» бөлімінде: «Дін істерін мемлекет ісінен ажырату керек. Барлық қолданыстағы діндер тең құқықтарға ие. Дін бостандығы, кіру және шығу еркіндігі. Қазақта дербес мүфтилік болуы керек» деген. Дәстүрлі өнер зиялыларына қарағанда, ислам дінінің министрлер корпусы ұйымдық және саяси жағынан ұтқыр болып шықты. Оның бастамасымен мұсылмандардың құрылтайлары өтіп, діни әдебиеттер, ең алдымен Құран көптеп басылып, қажылық сапарлары ұйымдастырылды. Дегенмен, ол алға тартқан ілімдердің консерватизмі мен утопизмі табысқа жетуге

мүмкіндік бермеді. Діни зиялы қауымның мұсылман халқын ислам идеясы төңірегіне топтастыру ниеті 1917 жылғы революция аралық кезеңде жүзеге аспады. «Шораи Исламия» көсемдері, ғұламалар М.Қари мен С.Лапиннің азаттық қозғалыстағы қызметінің келеңсіз салдары, айтпақшы, М.Шоқайдың «1917 жылғы оқиғалар туралы естеліктерінде» жан-жақты ашылған. Бұл тұрғыда зерттеуші М.Құл-Мұхаммедтің «Ә.Бөкейханов пен оның серіктері саяси бостандық мәселелеріне кең мағынада бірінші дәрежелі мән бере отырып, діни ағымға қарсылық білдірген жоқ. Олар саясаткер ретінде халықтың саяси азаттығынсыз діни сенім бостандығына қол жеткізу мүмкін еместігіне сүйенді» [13; 7].

А.А. Ермаков Мәскеудегі Қырғыз өлкесінің өкілдігін басқарды, кейіннен тұңғыш қазақ - математика профессоры, Х.Ғаббасов Сибревком жанындағы Қырғыз әскери революциялық комитетінің уәкілетті өкілі, Б.Сәрсенев - өлкелік комиссияда жұмыс істеді. В.Таначев - КирВРК-да заң жобаларымен айналысты. Қазақстандағы демократиялық қозғалысты тек «ғылыми» түсіну, сонымен қатар қазақ зиялылары қатарындағы «тап жауларын» әшкерелеу ротасы. 1937 жылдың күзінде А.Байтұрсынов Бутырь түрмесінде жауап алу кезінде НКВД тергеушілеріне өзінің мұраты - қазақ халқының әл-ауқаты мен мәдениетінің көтерілуі туралы айтады. Тұтқын «бұл игі істің бастапқы сатысында» екенін түсініп, «менің тілегімді қанағаттандыратын күштің алдында тағзым етуге» дайын екенін білдірді. Қазақстан тәуелсіздікке жеткеннен соң, «Алаш» партиясының қайраткерлерінің еліне деген шексіз еңбегі белгілі болды. Қаншалықты орасан зор күш қуаттың арқасында ел басқару саясаты және бағдарлама жоспары белгіленген жұмыстар атқарылғандығы анық ашылуда. «Алаш» партиясының жетекшілерін көбінесе ұлтшылдар деп атаған, бұл терминнің қазіргі түсінігімен толық келісу қиын [12; 50].

Қазақ халқының құрамындағы дәстүрлі интеллигенцияның саны мен үлесін санау мүмкін емес. Көшпелілердің қоғамдық санасында халықты есепке алу, санақ жүргізу басы ретінде қабылданды. Бір түсінікті - қазақ қоғамы өзінің табиғи-тарихи дамуын қамтамасыз ету үшін қаншама ақындарды, күйшілерді, жыршыларды, бақсы-бұлдырларды, зергерлерді, йемшаларды, халық мал дәрігерлерін, агрономдарды, сәулетшілерді қашанда алға шығарды. Көптеген ғасырлар бойы қалыптасқан жүйе. Кәсіби дайындалған мамандардың статистикалық портретін сипаттайтын деректерде жағдай басқаша. Әр жылдардағы ғылыми басылымдарда революцияға дейінгі Ресейдегі және бірқатар шет елдердегі қазақ студенттері мен жоғары және орта арнаулы оқу орнын бітірушілер санының динамикасы. Қазанға дейінгі 70 жыл ішінде жалпы орта және жоғары білім алған қазақ ұлдары мен қыздарының саны 1000-нан аспады. Жергілікті халықтың саны мен мамандарды даярлаудың елеусіз ауқымы арасындағы орасан зор алшақтық патшаның ұлттық-мәдени және білім беру саясатының өрескел қателіктер мен халыққа қарсы сипатын көрсетеді [14; 7].

Қазақ зиялыларының өткен дәуіріндегі бұл сәтті 1926 жылы Т.Рысқұлов ерекше атап өткен. Ол революцияға дейінгі қазақтың ұлттық интеллигенциясын «екі принциптің: орыс және мұсылман мәдениетінің ықпалында» қалыптасты деп есептеді. «Мұсылмандық Шығыс мәдениетін тарату арқылы қазақ халқын ағартуға» ұмтылды. Рысқұловтың тезисі әдістемелік-танымдық мәнінен ада болмаса да, әлі де идеологияланған, саясаттанған заманның таңбасын басып жүр. Атап айтқанда, білім мен тәрбие адамның, демек, әлеуметтік қауымдастықтың еуропашыл немесе мұсылмандық ұстанымы мен миссиясын әрқашан және барлық жерде анықтай бермейді деп есептейміз. Осылайша, қазақтың ұлы ақыны М.Жұмабаев медреседе оқып, біршама діни ортада өскен. Дегенмен, ол өткенді және бүгінді көркемдік-поэтикалық түсінуде мұсылман мәдениетінің дәстүрлері мен нормаларымен шектелмей, А.Данте, Гете, Байрон, Пушкин, Лермонтов, Блок, Фет, Блок, Фет, А. Мережковскийдің үздік жетістіктерін шығармашылықпен пайдаланды. Бірнеше діни оқу орындарын, соның ішінде Уфадағы «Ғалия» медресесін бітірген Б.Майлин қазақ әдебиетінің тарихына социалистік реализм әдісінің негізін салушылардың бірі ретінде енді. Мұндай мысалдар көп. Интеллигенция позициясының қалыптасу себептері оның әлеуметтік таптық шығу тегімен байланысты болған көзқарас перспективасыз және

сарқылған. Өйткені қанаушылар ортасынан шыққандар пролетарлық революция идеяларының нағыз қарсыластары, зиялылар-орташа шаруалар бейтарап позицияны ұстанады зиялылар-элеуметтік төменгі таптардың өкілдері жұмысшы табымен одақтас болды және болады деген пікірді тарихтың өзі де, ғылыми зерттеулер де әлдеқашан жоққа шығарды[15; 16].

Әрине, XX ғасыр басындағы қазақ зиялыларының қоғамдық-саяси ұстанымының қалыптасуының астарлы себептерін сол дәуірдегі байланыстар мен қатынастардан іздеу керек. Адам белгілі бір уақыт пен кеңістіктің мүдделері мен қажеттіліктерімен өмір сүреді. Ол өз дәуірінің туындысы. Соған қарамастан, зиялы қауымның ұстанымын айқындайтын объективті тарихи жағдайлар мен факторларды зерделеу кезінде белгілі бір тұлғаның саналы және субъективті таңдауы бірінші орында тұруы керек деп есептейміз.

Нәтижесінде оның таңдауы қоғамдық прогрестің большевиктік баламасына түсті. Мұндай көзқарастар мен тағдыр эволюциясы көптеген зиялыларға, атап айтқанда, Ә.Бөкейхановқа, С.Асфендияровқа, С.Торайғыровқа және т.б. тән болды. Отаршылдық жауласу түбегейлі интеллигенцияның қалыптасуына объективті ықпал етті, оның көрнекті өкілдері Ә.Жәңгілдин, С.Сейфуллин, Т.Рысқұлов және т.б. өз ұстанымдары болып қала береді. Демек, жаңа қазақ интеллигенциясының қоғамдық-саяси ұстанымы көп векторлы болды. Ол өзінің басты миссиясын халыққа қызмет ету, оның отаршылдық тағдырын жеңілдету деп санады, көптеген ондаған жылдардағы саяси және элеуметтік-мәдени қарызды қайтару жауапкершілігін мойнына алды. Шағын элеуметтік қауымдастықтың идеялық және жанқиярлық сипаты оған үлкен бедел мен танымалдылық берді.

Аймақтың бес миллиондық байырғы халқы, тіпті біртұтас ақпараттық кеңістік пен лайықты мәдени орта болмаса да, олардың тағдыры мен болашағы енді болыс, старшиналар, аудармашылар, құрметті азаматтардың атақтарына емес, зиялы элитаның идеялары мен элеуметтік тәжірибесіне байланысты екенін анық түсінді. Жалпы, XX ғасырдың басына қарай қазақ бюрократиялық интеллигенциясының мәртебесі мен маңызы терең дағдарысқа ұшырады.

Тарихшы П.Ротье (Р.Рошер) сол кезеңдегі қазақ интеллигенциясының негізгі қыры «қазақ» ұлттық болмысын концептуализациялау екендігін алға тарта отырып, олардың бұл тұрғыда Ресейдің прогресшіл интеллигенциясына ергендігіне назар аударды. халықтардың тарихи дамуының сызықтылығын мойындады, бұл тарихты «қазақ халқының түп-тамырын және оның болашақтағы дамуын түсіндіру тәсілі» ретінде қарастыруға негіз болды. Алаштың негізін қалаушылар ұлтжанды бола отырып, азамат соғысының шындығына икемделе отырып, қазақ халқының мүддесін жүзеге асыру саясатын жасауға тырысты. «Алаш» идеологиясы заң мен саяси плюрализм басымдығымен қазақ халқының мүддесін ескере отырып, қазіргі демократиялық федерализм идеологиясына көп жағынан жақын[16; 5].

Қорытынды. Қазақстандық «батысшылар» өмір сүрген аз уақытына, бағдарламалық қондырғылардың толық еместігіне қарамастан, қазіргі Қазақстанның тарихы мен мәдениетіне орасан зор үлес қосты. 1920-1930 жылдардағы идеологиялық айыптаулардан тазару қазақтың ұлттық-мемлекеттік құрылуының Еуразия аясындағы стратегиясын қалыптастыруға ұлтшылдықты, діни көзқарасты алып тастауға алғаш рет жүйелі және тұжырымдамалық тұрғыдан келген Алаш қайраткерлері екенін көруге мүмкіндік береді. Фундаментализм, Ресеймен тең құқылы қарым-қатынас орнату, аз ұлттар үшін тиімді кепілдіктермен демократия мен ұлттық автономия бағытын дәйекті түрде жүргізу.

Ғылыми мақала, «Халықаралық қатынастар» білім беру бағдарламасы бойынша білім алушылар үшін «Жария дипломатия» пәнінен сабақ жүргізуге студенттерге, аспиранттарға және докторанттарға пайдалы болуы мүмкін. Мақала «Рухани жаңғыру» бағдарламасының «Ұлы даланың ұлы тұлғалары», «Құқықтық мәдениет» арнайы жобалардың кейбір міндеттерін орындау мақсатында зерттелген және Қазақстанның тарихи-мәдени мұрасын кеңінен насихаттауға бағытталғаны, маңыздылығы мен уақыттылығын көрсетеді. Ұсынылған мақала ғылыми сипатта, зерттеу барысында басты

назар білім алушылардың рухани-адамгершілік даму үрдісін педагогикалық қолдауға аударылады. Нәтижелер оқытушыларға да, білім алушыларға да пайдалы болуы мүмкін.

Әдебиеттер тізімі:

1. 100-летие движения «Алаш» не должно оставаться просто историей//tengrinews. 2017.02.01. Эл.ресурс https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tasmagambetov-100-letie-dvijeniya-alash-doljno-ostavatsya-311310/
2. Galick David Responding to the Dual Threat to Kazakhness: The Rise of AlashOrda and its Uniquely Kazakh Path// The Journal of Russian and Asian Studies. 2014. 29 March.
3. Аманжолова Д. Партия Алаш. Истоки национальной демократии// Эксперт-онлайн <http://expert.ru/kazakhstan/2011/21/stoki-natsionalnoj-demokratii/>
4. Байтурсынов А. Революция и казахи // Жизнь национальностей. 1920. 14 августа.
5. Сейфуллин С.О киргизской интеллигенции// Жизнь национальностей. 1920. 25 ноября.
6. Подробный анализ см. Кенжебаева С.Е. Представители Алашской интеллигенции и Советская власть // Вестник АГТУ. 2011. №2. С.144-153.
7. Тимофеев Н. Из истории борьбы партии с контрреволюционной Алашордой в 1919-20 гг.// Большевик Казахстана. 1935. № 8; ЕлеуовТ., Установление Сов.власти в Казахстане, Алма-Ата, 1957.
8. Работы А.Авторханова, З.ВалидиТогана, М.Шокая, Х.Оралтая, вышедшие за границей.
9. Публикации А.Г.Сармурзина, М.К.Козыбаева, К.Н.Нурпеис, М.Койгельдиева, Т.Омарбекова.
10. Бочагов А. К. «Алаш-Орда». Краткий исторический очерк о национально-буржуазном движении в Казахстане периода 1917-19 гг. Кызыл-Орда, 1927.
11. Аманжолова Д. Партия Алаш. Истоки национальной демократии <http://www.elimai.kz/istoki-nacionalnojdemokratii.html>
12. Аманжолова Д. Партия «Алаш»: история и историография. Семипалатинск, 1993.
13. Алаш Орда. Сб. документов, сост. Н. Мартыненко. Изд. 2-е. Алма-Ата, «Айқап», 1992.
14. Мао Цзэ-дун Избранные произведения. М. Изд-во иностранной литературы 1952. т. 2.
15. АхметБайтурсынов// Национальная история Казахстана. Оф. портал <http://e-history.kz/ru/biography/view/20>
16. Peter Rottier Legitimizing the Ata Meken: The Kazakh Intelligentsia Write a History of their Homeland//Ab-Imperio.2004.№1

Аннотация: В то время, когда наша страна суверенна и наше имя широко известно, возродить прошлое нашей страны является священным долгом каждого гражданина. Начало XX века в истории Казахстана - период, насыщенный разнообразными событиями и политическими изменениями. Одним из ключевых вопросов истории национально-освободительного движения начала XX века является становление партии Алаш, ее исторические основы, политический и социальный характер и место в истории. Казахские интеллектуалы пытались создать политическую партию во время первой русской революции. В начале XX века движение Алаш было политической силой, заботившейся о людях в беспокойное время в стране. У истоков этого движения стояли такие интеллектуалы как А.Бокейханов, А.Байтурсынов, М.Дулатов, М.Тынышбаев, Ж.Досмухамедов, М.Жумабаев, С.Сейфуллин, М.Шокай, Т.Рыскулов, С.Садуакасов, Ж.Аймаутов, М.Ауэзов и др., и чья политическая культура поднялась до мирового уровня, образованные, грамотные, профессионально подготовленные, чьи нравственные и духовные качества были проникнуты многовековыми ценностями наших предков.

Ключевые слова: Алаш, народ, труд, казах, народ, нация, год.

Abstract: At a time when our country is sovereign and our name is widely known, it is the sacred duty of every citizen to revive the past of our country. The beginning of the 20th century in the history of

Kazakhstan is a period full of various events and political changes. One of the key issues in the history of the national liberation movement at the beginning of the 20th century is the formation of the Alash party, its historical foundations, political and social character and place in history. Kazakh intellectuals tried to create a political party during the first Russian revolution. At the beginning of the 20th century, the Alash movement was a political force that took care of people in turbulent times in the country. At the origins of this movement - A. Bokeikhanov, A. Baitursynov, M. Dulatov, M. Tynyshbaev, Zh. Zh. Aimaurov, M. Auezov and others followed in the footsteps of B. Karataev.